

Горболіс Л. М.

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ЛЮДИНА І ПРИРОДА В КОНКОРДИСТСЬКІЙ ДОКТРИНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА: ЕКОЛОГІЧНИЙ ВЕКТОР

У статті на основі праці «Конкордизм. Система будування щастя» з'ясовано сутність розуміння В. Винниченком щастя, погодженості людини і природи, наголошено на екологічному складнику взаємин людини і природи, природоцентричності екологічної свідомості людини. Ідея погодженості індивіда із природою розглядається в контексті правил конкордистської моралі, Винниченкової теорії «чесності із собою», системної роботи над собою. Вказано на суголосність ключових тез про єдність людини і природи з поглядами сучасних українських дослідників, зокрема з ідеєю про природоцентричну екологічну свідомість.

Ключові слова: конкордизм, «чесність із собою», екологічна свідомість, мораль, екзистенціалізм.

Постановка проблеми. В. Винниченка – неордианарну в літературному й суспільному житті України початку ХХ ст. особистість – цікавив корпус антропозорієнтованих питань – моралі, свободи, естетики, вибору, місця людини в реаліях життя тощо. Більшість дослідників асоціюють В. Винниченка з теорією «чесності із собою». Серед низки праць письменника, філософа, політичного діяча на цю тематику першорядне місце належить його філософському трактату «Конкордизм. Система будування щастя», над яким він працював упродовж 1938–1945 рр. і якому передували праці «Про мораль пануючих і мораль поневолених», «Щастя: листи до юнака», написані в муженський період художні твори з конкордистською доміантою «Дисгармонія», «Чесність з собою», «Базар», «Лепрозорій», «Щаблі життя». Сучасна українська дослідниця Т. Гундорова називає цю працю В. Винниченка «соціотерапевтичною утопією» [3, с. 21]. Г. Сиваченко про ідейно-змістовий сегмент трактату висноує: «Трагічний стоїцизм позиції абсурду і бунту у Камю, екзальтація вільної свідомості у Сартра, а разом поєднання цих двох модусів у Винниченка – пропонувані варіанти гордої, незломленої позиції людини у світі» [5, с. 208]. Як засвідчують листи, щоденники, численні праці В. Винниченка, він був добре обізнаний з ідеями відомих учених, письменників – Спінози, Вольтера, Ф. Ніцше, А. Пуанкаре, А. Шопенгауера, А. Бергсона, Ж. Фіно, З. Фрейда, П. Фолька, О. де Бальзака та ін., що сприяли спочатку формуванню, а потім й узагальненню клю-

чових тез його філософського трактату «Конкордизм» про людину, її самопозиціонування у світі, колективі, суспільстві, щоб бути щасливою, гармонійною, успішною та продуктивною. Це своєрідний рецепт, за влучним зауваженням Г. Сиваченко, «пошуку раю в собі», «новий кодекс життя людини» [див.: 6, с. 122–123].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Від часу зняття табу з імені В. Винниченка його проза, драматургія, листи, публіцистика, щоденники все частіше потрапляють у поле наукових зацікавлень філософів (О. Петрів, А. Тостоухов), істориків (Н. Миронець). Сьогодні доступна для вивчення малярська спадщина В. Винниченка, що засвідчують праці, скажімо, С. Гальченка, О. Федорука. Літературознавчі студії В. Гуменюка, В. Панченка, Г. Сиваченко, Л. Дем'янівської, Л. Йолкіної, Г. Костюк, Л. Мороз та ін. висвітлюють художню творчість письменника в контексті вітчизняного та загальноєвропейського культурно-мистецького процесу, як складник суспільного руху, порівняно із творами закордонних письменників тощо. Сьогодні досліджено змістове наповнення праці В. Винниченка «Конкордизм». Розглянуто конкордистську парадигму в контексті Живіої Етики, еволюційно-епістемологічної етики, у постструктуралістському дискурсі, з'ясовано роль учення Епікура у формуванні основ цієї філософської доктрини, виявлено спільність ідей В. Винниченка з необуддизмом, французьким екзистенціалізмом, «позитивним екзистенціалізмом» Н. Аббанняно тощо [див.: 6]. Проте все ще залишаються

недослідженими деякі аспекти філософського трактату В. Винниченка, що мають допомогти заглибитися у творчу лабораторію письменника, досягнути його світоглядні орієнтири, підкреслити новизну художнього мислення.

Постановка завдання. Мета статті – на основі праці «Конкордизм» з'ясувати екологічну підоснову пропагандованої В. Винниченком ідеї погодження людини і природи.

Виклад основного матеріалу. Муженський період (1934–1951 рр.) – новий у житті митця – приводить до переоцінки суспільних, моральних і політичних основ буття. В. Винниченко зауважує суперечності духовного, культурного, морального життя і технічних можливостей людства. Його цікавив стан людини, яка пережила жахи Першої світової війни, революцій, перебувала на порозі Другої світової війни, людини, яка потребувала суттєвої допомоги, оскільки була хвора. Сучасний світ, на переконання митця, – це прокажельня (один із романів письменника має назву «Лепрозорій»). Із ситуації, що склалася внаслідок різних катаклізмів, треба шукати виходу. «Людина <...> має знайти новий шлях до щастя без революцій і війн. Оскільки все зло зумовлене сучасним станом суспільно-політичних і морально-етичних підвалин людства, то насамперед людині самій слід перебудуватися, оновитися духовно й морально» [6, с. 123]. Тому письменник і приходив до рішення створити працю «Конкордизм», покликану розв'язати соціальні і моральні суперечності буття. Робота складається із 16 взаємозв'язаних частин, кожна з яких має свою, відповідну до назви структуру і в поміркованому дискусійному ключі розгортає сутність сформульованих автором трактату 13 правил конкордистської індивідуалістичної моралі:

1. В усіх галузях життя твого звільняйся від гіпнозу релігії і будь простою частиною природи.

2. Будь погоджений з іншими, нешкідливими тобі живими істотами на землі, і скільки мога бувай у русі, на повітрі, в найближчому контакті із сонцем, водою, рослиною.

3. Не годуйся нічим противним природі людини.

4. Будь суцільним.

5. Будь чесним із собою.

6. Будь погоджений у слові й дії.

7. Будь послідовним до кінця.

8. Не старайся любити ближніх без оцінки і не претендуй на їхню любов, не будучи цінним для них.

9. Завсігди пам'ятай, що всі люди і ти сам хворі на страшну хворобу дискордизму. Борися з

нею не догмою, ненавистю, карою, а розумінням, жалістю, поміччю.

10. Живи тільки зі своєї власної праці.

11. Кохайся з ким любо кохатися, але родину твори тільки з тією людиною, яку ти всієї душею і всім тілом хотів би (хотіла б) мати за матір (батька) дітей твоїх.

12. Не пануй і не підлягай пануванню.

13. Будь ні над колективом, ні під ним, ні поза ним, а тільки активною, відданою клітиною його, і тоді навіть страждання за нього буде тобі за вищу радість [2, с. 185].

Зауважимо: 1) дотичними до проблеми екологічних підоснов конкордизму є більшість правил; 2) обов'язкове й сумлінне дотримання кожного із правил забезпечує «реалізацію» конкордистської моралі, наскрізною тезою якої є «чесність із собою».

Трактат починається з розмірковувань В. Винниченка про сенс і ціль людського існування, про творення щастя як мети життя, як-от: «Щастя є дієва рівновага і погодження сил» [2, с. 28]. Радість життя, дієва рівновага цінностей (багатство, слава, здоров'я, кохання, розум тощо) та погодженість їх між собою та із зовнішніми силами є щастям. В. Винниченко потрактує щастя як гармонійність, природну погодженість внутрішніх процесів, а перешкодою щастя вважає соціальну нерівність. Неправильне харчування – причина розладу сил і функцій організму (дискордизму), початок хвороби та страждання. Людство не знає, що воно хворе на викривлення і розлад фізичних і психічних сил. А отже, не усвідомлює потреби шукати способи боротьби із хворобою.

Ключовою тезою моралі «конкордизм» висуває рівність (чи краще: рівноправність), а тим самим *погодження* (курсив В. Винниченка – Л. Г.). І то не тільки соціологічну, але й біологічну, не тільки рівність людини з людиною, але й людини із твариною, з усякою живою істотою на землі, для людини нешкідливою» [2, с. 76]. Сучасна людина має, як і людство в далекому минулому, жити й розвиватися «у цілковитому погодженні своїх сил із силами всесвіту» [2, с. 77]. У давніх людей «ні чуття вищості чи нижчості <...>, ніякої ієрархії <...> не було і не могло бути щодо природи й до інших співмешканців на землі» [2, с. 77]. Сучасна людина має вчитися такій погодженості. В її ставленні до природи мають домінувати не страх і не примус, а лише «своя власна добра воля, своє відчужання і розуміння законів як своєї, так і загальної природи та погодження з ними» [2, с. 76]. Наведені думки є важливими в досягненні сутності

конкордистської моралі. Ідея погодження із природою має підтекстову екологічну спрямованість, хоча В. Винниченко відкрито про це не говорить.

Автор трактату розділяє конкордистську мораль на індивідуальну і колективну. Під час опису складників індивідуальної моралі, В. Винниченко на перший план виводить «ставлення індивіда до позалюдського світу (себто до всесвіту, до земної природи, до всіх інших живих істот» [2, с. 76]. Наголошується на гуманному ставленні людини до живих істот. Погляди В. Винниченка суголосні з ідеями сучасних учених-екологів, які зауважують права живих істот [див.: 1, с. 25–31].

Важливою в конкордистській доктрині є теза про ставлення індивіда до власного організму, до інших індивідів, до колективів (родини, класу, нації, раси, людства). В. Винниченко наголошує на тому, що головною причиною хвороби людей, розладу їхніх сил був їхній розлад із силами природи. У прадавні часи люди жили й розвивалися в цілковитому погодженні своїх сил із силами всесвіту. Геологічна катастрофа змінила стосунки людини з навколишнім світом: «Природа почала ставати не спільною родиною, а чужиною, якої треба боятися, яку треба завойовувати, підкоряти собі» [2, с. 78].

В. Винниченко зауважує хибність лозунгу більшовиків про людину – царя природи, мета якої – завоювання природи, остаточне підпорядкування її собі на потребу [див.: 2, с. 78]. Наголосимо, що теза «людина – цар природи» суголосна антропоцентричній екосвідомості. Екосвідомість зазвичай розуміють як «певне психічне утворення (частину свідомості), пов'язане з відношенням «Людина – Природа»» [4, с. 58]. Сутність антропоцентричної свідомості О. Вернік розкриває в таких світоглядних настановах: 1) вищою цінністю є людина; природа є її власністю; все інше в природі важливе, якщо корисне людині; 2) світ має ієрархічну будову: вершину займає людина, середину – створені нею предмети, низ – природні об'єкти, які групуються залежно від людської вигоди; 3) метою взаємодії із природою є її використання для задоволення потреб людини, отримання «корисного» продукту [4, с. 58–59].

Людина, на думку В. Винниченка, має дослухатися до природи. Природоцентричний тип екологічної свідомості вповні відповідає ідеї В. Винниченка про погодження людини із природою, адже цьому типу екосвідомості притаманні настанови, подібні до тих, що були властиві людям первісної епохи. О. Вернік стверджує, що цьому типу екологічної свідомості притаманні такі характерис-

тики: 1) найвищу цінність має природа, людство підпорядковане їй; усе, що робить людина, має оцінюватися насамперед із погляду того, чи є це корисним для природи; 2) на вершині ієрархічної картини світу перебуває природа, внизу – людство, що поставило свій потенціал їй на службу; 3) метою взаємодії із природою є збереження її в усій первозданності, у всьому розмаїтті її форм і видів; 4) розвиток природи усвідомлюється як еволюційний процес, якому має підпорядковуватися розвиток людства [4, с. 60]. На наш погляд, В. Винниченко мав на увазі екологічно свідомого індивіда, який повинен дбати про погодження внутрішніх і зовнішніх сил, а також про свою духовну й екологічну безпеку. Отже, першою умовою боротьби з дискордизмом, за В. Винниченком, є відновлення цілковитого погодження людини з усесвітом і земною природою. І лише особистість із природоцентричним світоглядом (згідно з яким людина – частина всього суцього), людина, яка має, додам, вибудований на прадавніх знаннях духовний зв'язок із природою, що характерно для філософії, наприклад, українського народу, може досягти внутрішнього погодження із собою та зовнішнім світом. Зауважимо, що 13 правил конкордистської моралі не зорієнтовані на певну національність, вони стосуються всього людства. Проте суть більшості ідей В. Винниченка суголосна зі складеною упродовж тисячоліть системою знань українського народу.

Людина не повинна протиставляти себе природі чи завойовувати її. Кожен має наближатися до неї, осягати її багатства, пізнавати таємниці і так пізнавати себе. Позиціонуючи себе як рівноправну з іншими живими істотами частину природи, людина має володіти такими якостями, як співчуття, доброзичливість, повага до представників флори і фауни, або виховувати ці якості, якщо ними не володіє. Робота над собою – одна із пріоритетних передумов реалізації конкордистської моралі. Тут слухним є висновок Г. Сиваченко: «Переглядаючи соціальні, моральні й політичні засади людства, Винниченко приходять до нової світоглядної парадигми <...>, що передбачає ставлення до природи не як до матеріалу, а як до складного організму, взаємодія людини з яким не повинна порушувати його основних функціональних зв'язків» [6, с. 125]. А щоб багаторівневий і непростий контакт із природою відбувся, людина має постійно погоджувати свій чин із законами природи, що сприятиме самоактуалізації особистості. Автор філософського трактату на численних прикладах доводить складну причинно-наслідкову

залежність людини від природи. На наше переконання, одним зі шляхів удосконалення людини В. Винниченко вважав екологічне самовиховання. Автор трактату «Конкордизм» підкреслює, що йдеться не про гармонію людини і природи, а саме про погодження, адже, на його переконання, «гармонія» має в собі супозицію злиття в одне ціле елементів, що гармонізуються, загублення ними самостійності, а «погодження» якраз педбачає збереження самостійності елементів, що погоджуються [2, с. 79]. В. Винниченко наголошує на тому, що необхідно найперше встановлювати контакт із сонцем, водою, чистим повітрям – і радіти життю, продукувати позитивний настрій, бути оптимістом. Ці думки В. Винниченка суголосні з ідеями його сучасника В. Вернадського про взаємодію і взаємозалежність усіх форм життя, про залежність людини від природи тощо. У природі звірі їдять один одного, проте не так, як у людей із покаліченими інстинктами, коли вдаються до катувань, помсти чи кари. «Конкордист не має жодного бажання давати себе їсти ні тигра, ні чумним чи яким іншим бацилам, де треба захищатись, він буде захищатись рішуче, сильно, із цілковитим правом на це і в погодженні із законами буття» [2, с. 85]. Коли треба нападати, він нападатиме, як тигр – на шкідливих мікробів чи небезпечних людей. З ідеєю збереження довкілля корелюється Винниченкова ідея про безубійне харчування, тобто харчування суто рослинною їжею – так буде користь не лише для людини, але й для природи. Мислитель наводить приклад горили, яка харчується рослинною їжею, проте є сильною істотою.

У підрозділі «Стихійне прагнення сучасної людини погодження із природою» В. Винниченко зауважує, що в сучасної людини остаточно ще не знищено закон погоджування її з природою. Ніжність до тварин, бажання вирватися з міста на природу – докази підсвідомого, непоборного потягу до погодження із природою, до конкордизму. Праця «Конкордизм» містить дотичний до питання погодження людини і природи матеріал про «вибачливість і високодушність матері-при-

роди» [2, с. 98]; про поживне, здорове харчування з метою звільнення організму від шкідливих звичок, хвороб, адже в природі є всі необхідні продукти; про роль інстинктів, тобто природну реакцію людського організму на зовнішній світ; про потребу бути суцільним, щоб кожна дія людини була «виявом погодження всіх або великої більшості твоїх головних сил (інстинктів, підінстинктів, розуму, почуття, підсвідомості, волі)» [2, с. 119]. Варто не відриватися від природи, а вчитися в неї (наприклад, у комах, їхній згуртованості), вміти прислухатися до своїх інстинктів, керувати почуттями. Важливою в концепції В. Винниченка є ще одна передумова: щоб досягти внутрішньої гармонії, необхідно самовдосконалюватися. У системі викладених вище думок ідея про погодження людини із природою є засадничою, саме з неї В. Винниченко починає «рухатися» до потрактування щастя, «чесності із собою», погодження людини із собою, колективом, суспільством. Прикметно, що окремі постулати пропагованої конкордистської моралі В. Винниченко разом із дружиною Розалією почали впроваджувати в особисте життя з літа 1932 р. (наприклад, вживати лише рослинну їжу тощо).

Висновки і пропозиції. Попри дискусійність та утопічність праці «Конкордизм», тези В. Винниченка спрямовані на вдосконалення та себе-розуміння особистості, вартісність життя якої має визначати її активність у збереженні та примноженні багатств природи. Означений українським письменником блок питань морального спрямування, «чесності із собою», актуальний у літературному процесі початку ХХ ст., а згодом і в суспільстві, що пережило дві світові війни. Порушеними в статті питаннями дослідження філософського трактату В. Винниченка не вичерпується. Потребує студіювання екологічний складник ідеї погодження людини і природи в інтелектуально-екзистенційній прозі та драматургії митця (з акцентуванням на психології суперечливих героїв, студіюванні «внутрішньої людини»), а також у його щоденниках, листах, що сприятиме осмисленню глибинного психологізму творів письменника.

Список літератури:

1. Борейко В. Етика и практика охраны биоразнообразия. К.: Логос, 2008. 360 с.
2. Винниченко В. Конкордизм. Невідомий Винниченко. К.: Редакція «Хроніка – 2000», 2010. С. 26–257.
3. Гундорова Т. «Конкордизм» Володимира Винниченка: трагедія однієї утопії. Невідомий Винниченко. К.: Редакція «Хроніка – 2000», 2010. С. 6–25.
4. Еколого-психологічні чинники сучасного способу життя: зб. наук. праць / за наук. ред. Ю. Швалба. К.: Педагогічна думка, 2008. 276 с.
5. Сиваченко Г. «Конкордизм» В. Винниченка в екзистенціалістському дискурсі. Літературознавчі студії. К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. 368 с.
6. Сиваченко Г. Експатріанський «метароман» Володимира Винниченка: текст і контекст. К.: Альтернативи, 2003. 280 с.

**ЧЕЛОВЕК И ПРИРОДА В КОНКОРДИСТСКОЙ ДОКТРИНЕ ВЛАДИМИРА ВИННИЧЕНКО:
ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ВЕКТОР**

В статье на основе труда «Конкордизм. Система построения счастья» выяснена сущность понимания В. Винниченко счастья, согласованности человека и природы, подчеркнуты экологическая составляющая взаимоотношений человека и природы, природоцентричность экологического сознания человека. Идея согласованности индивида с природой рассматривается в контексте правил конкордистской морали, теории В. Винниченко «честности с собой», системной работы над собой. Указано на созвучность ключевых тезисов о единстве человека и природы с взглядами современных украинских исследователей, в частности, с идеей о природоцентричном экологическом сознании.

Ключевые слова: конкордизм, «честность с собой», экологическое сознание, мораль, экзистенциализм.

**A MAN AND NATURE IN CONCORDANT DOCTRINE OF VOLODYMYR VYNNYCHENKO:
ENVIRONMENTAL VECTOR**

In the article, based on the work “Concordism. A System of Building Happiness”, we found out the essence of V. Vynnychenko’s understanding of happiness, harmony between a man and nature, emphasized the ecological component of human-nature relationship and the nature-centeredness of the ecological consciousness of the man. The idea of consistency between the person and nature is considered in the context of the rules of Concordian morality and Vynnychenko’s theory of “honesty with oneself”, systemic work on oneself. It is indicated on the consistency of the key theses on the unity of man and nature with the views of contemporary Ukrainian researchers, in particular with the idea of environmental-centered ecological consciousness.

Key words: concordism, “honesty with oneself”, ecological consciousness, morality, existentialism.